

Araştırma Makalesi / Research Article

Muhasebe İhtiyatlılığı ile Vergiden Kaçınma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Borsa İstanbul Örneği

Serkan Terzi¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, muhasebe ihtiyatlılık düzeyi ile vergiden kaçınma düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bunun için Türkiye’de Borsa İstanbul’da 2009-2022 yılları arasında işlem gören 158 şirketin finansal verileri analize dahil edilmiştir. Literatürle uyumlu bir şekilde muhasebe ihtiyatlılığının ölçümünde piyasa değerinin defter değerine oranı, vergiden kaçınma düzeyinin ölçümünde ise cari dönem vergi gideri ile olması beklenen vergi gideri arasındaki fark tutarının toplam aktife oranı kullanılmıştır. Çalışmada, bu ilişkinin tespiti için panel veri analizi ve GLS regresyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, muhasebe ihtiyatlılık düzeyi ile vergiden kaçınma düzeyi arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre vergiden kaçınma düzeyinin artması, muhasebe ihtiyatlılık düzeyini artırmaktadır. Ayrıca, aktif karlılık oranı ile muhasebe ihtiyatlılık düzeyi arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, İhtiyatlılık, Vergiden Kaçınma.

Examining the Relationship Between Accounting Conservatism and Tax Avoidance: Evidence from Borsa Istanbul

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between the level of accounting conservatism and the level of tax avoidance. For this purpose, financial data of 158 companies traded on Borsa Istanbul in Turkey between 2009 and 2022 were included in the analysis. Consistent with the literature, the market-to-book value ratio was used to measure accounting conservatism, and the book-tax difference was used to measure the level of tax avoidance. In the study, panel data analysis and GLS regression analysis were used to determine this relationship. According to the findings, a significant and positive relationship was determined between the level of accounting conservatism and the level of tax avoidance. According to this finding, increasing the level of tax avoidance increases the level of accounting conservatism. Additionally, a significant and positive relationship was determined between the asset return ratio and the level of accounting conservatism.

Keywords: Accounting, Conservation, Tax Avoidance.

¹ Doçent Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, serkanterzi@karatekin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0151-8082>.

Atıf/Cite as: Terzi, S. (2024). Muhasebe ihtiyatlılığı ile vergiden kaçınma arasındaki ilişkinin incelenmesi: Borsa İstanbul örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2024, 42 (3), 536-546.

GİRİŞ

Muhasebe ihtiyatlılığı, muhasebe teorisi açısından beklenen gelirlerin tahmin edilmeyip, buna karşın beklenen zararların tahmin edilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle de ihtiyatlılık kavramı, geniş anlamda, gelirin tahakkuk etmesine kadar kayıt altına alınmaması ve bugünden var olan ve gelecekte karşılaşılabilecek giderlerin veya zararların kaydedilmesi olarak tanımlanabilir (Karahan Gökmen, 2013).

Dünya’da çok sayıda ülkede ve Türkiye’de de uygulanan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından yayınlanan Kavramsal Çerçeve’de ihtiyatlılık kavramı “belirsizlik koşullarında yargıda bulunurken temkinli davranmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı standartta ihtiyatlı davranmak kavramı da “varlıkların ve gelirin olduğundan yüksek gösterilmemesi ve yükümlülüklerin ve giderlerin olduğundan düşük gösterilmemesi” olarak açıklanmaktadır. Benzer şekilde Zhong (2017)’de yaptığı çalışmada ihtiyatlılığı “varlıklar için olası alternatif ölçümleme yöntemleri arasında en düşük değer, yükümlülükler için ise alternatif ölçümleme yöntemlerine göre hesaplanan en yüksek değer raporlaması gerektiği kuralı” olarak açıklamaktadır. Örneğin muhasebe standartlarında stokların piyasa değeri ve maliyet değerinden düşük olması izlenmesini ve maddi ve maddi olmayan duran varlıkların ise değer düşüklüğü testinin yapılması ihtiyatlılık gereği olarak yapılmaktadır (Zhong, 2017).

Basu (1997) yaptığı çalışmada iyi haberlerin kazanç olarak tanınmasında, kötü haberlerin kayıp olarak tanınmasına göre daha yüksek düzeyde doğrulamanın gerekli olduğunu belirtmiştir. Muhasebede bilançodan çok, gelir tablosu üzerine odaklanılmaya başlanmıştır (Ohlson ve Lent, 2006,). Ball vd. (2020) yaptıkları çalışmada ise ihtiyatlılığı gelir tablosu ve bilanço açısından sınıflandırmıştır. Gelir tablosu ihtiyatlılığı, şirketlerin olası ekonomik kayıplarının muhasebeleştirilmesinde asimetrik zamanlılık, bilanço ihtiyatlılığı ise net varlık değerinin olduğundan düşük raporlanması olarak açıklanmaktadır.

İhtiyatlılıkla ilgili literatürde sıklıkla kullanılan bir sınıflama şekli ise koşullu ve koşulsuz ihtiyatlılıktır (Beaver ve Ryan, 2005). Basu (1997) tarafından yapılan tanıma bağlı olarak koşulsuz ihtiyatlılık kavramı ortaya çıkmıştır. Koşulsuz ihtiyatlılık kavramı, net varlıkların defter değerinin, bu net varlıkların ilk muhasebeleştirilmesi sırasında beklenen piyasa değerinin altında olması iken, koşullu ihtiyatlılık kavramı, olumsuz koşullar altında net varlıkların defter değerinin düşürülmesi, uygun koşullar altında ise değerlerinin artmaması olarak ifade edilmekte ve bu ikinci duruma muhasebe ihtiyatlılığı yaklaşımı denmektedir (Beaver ve Ryan, 2005).

Lawrence vd. (2013) tarafından ihtiyari ve ihtiyari olmayan ihtiyatlılık kavramları ortaya koyulmuştur. Yazarlar tarafından yapılan bu çalışmada ihtiyari olmayan ihtiyatlılığın, muhasebe ilkelerinin tarafsız bir şekilde uygulanmasından kaynaklandığı ifade edilirken, ihtiyari ihtiyatlılık ise muhasebe ihtiyatlılığının tutar ve zamanlamasını ayarlamak için finansal raporlama sürecine kasıtlı müdahaleden kaynaklandığı açıklanmıştır.

Zhong (2017) tarafından yapılan çalışmada muhasebe ihtiyatlılığına başvurulma nedenleri dört açıdan sınıflandırılmıştır. Bunlar; borçluların, ortakların, denetçilerin ve düzenleyici kurumların ihtiyatlılık talebidir. Şirket yöneticileri, muhasebe ihtiyatlılık uygulamalarında özel bir rol oynamaktadır. Çünkü muhasebe ilkeleri genellikle şirket yöneticilerine takdir yetkisi vermektedir. Örneğin, duran varlıklar için amortisman yöntemi belirlemek gibi. Bu nedenle şirket yöneticileri, şirketlerin ekonomik koşullarını doğru bir şekilde yansıtan yüksek kaliteli finansal tabloların oluşmasını sağlamak için kendi takdir yetkilerini kullanabilmektedir (Zhong, 2017).

Ahmed ve Duellman (2007) yaptıkları çalışmada kendine aşırı güvenen yöneticilerin, diğer yöneticilere göre kayıpları, daha kısa sürede hesaba katma eğiliminde olduklarını ve daha az ihtiyatlılık gösterme eğiliminde olduklarını tespit etmiştir. Bu bulgu, finansal tabloların hazırlanmasında yönetsel özelliklerin ihtiyatlılık düzeyini etkilediğini göstermektedir.

Muhasebe ihtiyatlılık sınıflandırmalarından biri olan koşullu ihtiyatlılık, vergilendirmeye de ilgili olabilmektedir. Koşullu ihtiyatlılığı artıran muhasebe uygulamalarına bağlı olarak vergiden azalmaya neden olabilmektedir (Martinez vd. 2022). Diğer bir ifadeyle vergiden kaçınma uygulamaları ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlerin hazırlayıp kamuoyuna yayınladığı finansal tablolarda yer alan bazı değer düşüklüğü, karşılık, amortisman vb. giderleri yasal mevzuat açısından vergilendirilebilir geliri etkilememektedir.

Şirket yönetimi açısından en önemli maliyet unsurlarından birisi olarak görülen kurumlar vergisinden kaçınmaya yönelik uygulamalar, şirketin yasal mevzuata uygun bir şekilde gerçekleştirilen faaliyetlerine bağlı olarak şirketin vergilendirilebilir gelirinin en aza indirmek için geliştirilen bir araç olarak görülmektedir (Suleiman ve Barnabas, 2021). Vergiden kaçınma uygulamaları, çok sayıda ülkede uygulanmakta olup, yöneticiler tarafından başvuru bir vergi planlama stratejisidir (Lei vd., 2022). Şirket yöneticileri, vergi planlama stratejilerine ve yürürlükte olan yasal mevzuata uygun olarak ilgili düzenlemelerin gri alanlarından yararlanma yoluna gitmektedir (Budiana ve Kusuma, 2022). Martinez vd. (2022), vergiden kaçınma ile finansal tabloların yeniden düzenlenmesi arasında pozitif yönlü bir ilişkili olduğunu, vergi uygulamalarının finansal raporlamayı etkileyerek yanlış beyan olasılığını artırdığını ifade etmiştir. Ayrıca çalışmada, bu durumun finansal tabloların hazırlanma zamanlarında gecikmelere neden olduğu belirtilmiştir.

Türkiye’de yapılan çalışmalarda vergiden kaçınma ve muhasebe ihtiyatlılığı ile ilgili ayrı çalışmalar olmakla birlikte muhasebe ihtiyatlılık uygulamalarının önemli bir aracı olarak görülen vergiden kaçınma düzeyi ile ihtiyatlılık ilişkisinin ölçümüne yönelik ampirik bir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca bu çalışmanın bulguları, ihtiyatlılık ile vergiden kaçınma arasındaki ilişkiye dair ek ampirik açıklamalar sağlayarak bu alanda gelecekteki araştırmacılara da yardımcı olacaktır. Bu nedenle bu çalışma, ihtiyatlılık ve vergiden kaçınma arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik çalışmaları tamalayıcı bir özellik taşıyacaktır. Bunun yanında düzenleyici kurumlara vergiden kaçınma ile ilgili yapacakları yasal düzenlemelerde yardımcı olabilecektir. Yukarıdaki nedenlerden dolayı bu çalışmada, Türkiye’de Borsa İstanbul’da 2009-2022 yılları arasında işlem gören şirketler üzerinde muhasebe ihtiyatlılık düzeyi ile vergiden kaçınma düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Vergiden kaçınmaya yönelik faaliyetler, şirketlerin muhasebe ihtiyatlılığına yönelik faaliyetleri içerisinde önemli bir araç olarak kullanılabilir. Nitekim Ball ve Shivakumar (2008) ve Martinez vd. (2022) yaptıkları çalışmalarda vergi uygulamaları ile ihtiyatlılık arasında ilişki olduğunu ifade etmişlerdir.

Literatürde muhasebe ihtiyatlılığı ile vergiden kaçınma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında ihtiyatlılık ile vergiden kaçınma arasında anlamlı ilişki (Campos vd., 2010; Martinez vd., 2022; Sa’ad vd., 2023; Suleiman ve Barnabas,

2021) çıkarırken, bazılarında ise ilişki bulunamamıştır (Purwantini vd., 2017; Vale ve Nakao, 2017; Yuniarsih 2018).

Campos vd. (2010) tarafından Brezilya'da, defter değerinin piyasa değerine oranını (özsermayenin defter değerinin piyasa değeri üzerinden) kullanarak muhasebe ihtiyatlılığı ile vergilendirme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan çalışmada defter değerinin piyasa değerine oranı ne kadar yüksekse olursa, vergi karşılıklarının da o kadar düşük olduğunu bulmuşlardır. Brezilya'da vergi planlaması uygulamaları ile muhasebe ihtiyatlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer bir çalışma da Martinez vd. (2022) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, vergi yükünden kaçınmayı amaçlayan vergi stratejilerinin muhasebe ihtiyatlılığı ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu bulgulara karşın Brezilya'da yapılan diğer bir çalışma olan Vale ve Nakao (2017)'un çalışmasında, raporlanan gelire yönelik vergi duyarlılığının ihtiyatlılık uygulamalarını artırıp artırmadığı araştırılmış, ancak herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca Ramos ve Martinez (2018) tarafından Brezilya'da vergi planlaması (dönem karı üzerinden hesaplanan vergi giderinin minimize edilmesi) ile finansal tabloların yeniden düzenlenmesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan çalışmada vergiden kaçınmanın finansal tabloların yeniden düzenlenmesine doğrudan etki ettiği tespit edilmiştir.

Purwantini vd. (2017) tarafından Endonezya'da muhasebe ihtiyatlılığının vergiden kaçınma üzerindeki etkisinin incelemesine yönelik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, ihtiyatlılık uygulamasının cari dönem vergi gideri (dönem karı vergi ve diğer yasal yükümlülük karşılık tutarı) ile olması beklenen vergi gideri arasındaki farktan kaynaklanan vergiden kaçınma üzerinde hiçbir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yuniarsih (2018) tarafından Endonezya'da muhasebe ihtiyatlılığı ve kurumsal yönetim mekanizmasının vergiden kaçınmaya etkisini açıklamaya yönelik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada ihtiyatlılığın vergiden kaçınma üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Suleiman ve Barnabas (2021) tarafından yapılan çalışmada vergiden kaçınmanın Nijerya'da muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Muhasebe ihtiyatlılık düzeyinin ölçümünde negatif tahakkuklar (olağanüstü gelir ve giderler öncesi kar tutarına amortisman tutarının eklenmesi ve net işletme faaliyetlerinden nakit akışların çıkarılması ile bulunan değer toplam aktife oranı) kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre vergiden kaçınmanın ihtiyatlılığı anlamlı düzeyde etkilediği ve değişkenler arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Nijerya'da muhasebe ihtiyatlılığı ile vergiden kaçınma arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışma Sa'ad vd. (2023) tarafından yapılmıştır. Sa'ad vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada, muhasebe ihtiyatlılığının Nijerya'da kurumlar vergisinden kaçınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada da muhasebe ihtiyatlılığının ölçümünde negatif tahakkuklar kullanılmıştır. Çalışmada muhasebe ihtiyatlılığının hem cari dönem vergi giderinin vergi öncesi kara oranı, hem de cari dönem vergi gideri ile olması beklenen vergi gideri arasındaki fark üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak bu çalışmada muhasebe ihtiyatlılığı ile vergiden kaçınma arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak Suleiman ve Barnabas (2021) çalışmasında olduğu gibi muhasebe ihtiyatlılığı kullanılmıştır. Vergiden kaçınma düzeyinin ölçümünde cari dönem vergi gideri ile olması beklenen vergi gideri arasındaki fark tutarının toplam aktife oranı kullanılmıştır. Çalışmada oluşturulan hipotez aşağıdaki gibidir.

H1: Cari dönem vergi gideri ile olması beklenen vergi gideri arasındaki fark tutarının toplam aktife oranının (BTD) muhasebe ihtiyatlılığının derecesi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

2. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

2.1. Veri Seçimi ve Veri Toplama

Çalışmada kullanılan veriler, Borsa İstanbul'da 2009-2022 yılları arasında işlem gören 158 şirketin finansal verilerinden elde edilmiştir. Çalışmaya finansal kuruluşlar (finansal tablo taksonomilerinin farklılıkları vb. gibi nedenlerden dolayı), eksik verileri olanlar ve 2009-2022 yılları arasında kesintisiz işlem görmeyen şirketler dahil edilmemiştir. Şirketlere ilişkin finansal veriler, Eikon datastream programı ve Kamuyu Aydınlatma Platformu kullanılarak temin edilmiştir. Çalışmaya 160 şirket dahil edilmiş, 2 şirketin gözlemlerinde uç değer olması nedeniyle analizden çıkartılmıştır. Bu nedenle çalışmaya 158 şirket ile devam edilmiş ve çalışmada toplam 2.212 gözlem yer almıştır.

2.2. Yöntem

Çalışmada bağımlı değişken olarak muhasebe ihtiyatlılık düzeyi kullanılmıştır. İhtiyatlılık düzeyinin ölçümünde literatürde çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler içerisinde Alves (2021), Düzer (2023), Tuan (2016), Zhong (2017) ve Wati vd. (2020), tarafından kullanılan "piyasa değerinin defter değerine oranı (CONS)" kullanılmıştır. Piyasa değeri, beklenen değeri ve büyüme fırsatını içerirken, defter değeri ise gelen haberleri ihtiyatlı bir şekilde tanıma eğilimini içermektedir. Bu nedenle defter değeri piyasa değerinden düşük olduğunda, diğer bir ifadeyle CONS oranı 1'den büyük olduğunda, finansal raporlama ihtiyatlı olarak kabul edilmektedir (Zhong, 2017).

Çalışmada bağımsız değişken olarak vergiden kaçınma düzeyi kullanılmıştır. Vergiden kaçınma düzeyinin ölçümünde literatürde cari dönem vergi giderinin vergi öncesi kara oranı, nakit ödenen verginin vergi öncesi kara oranı, tahakkuklar (Sa'ad vd., 2023; Suleiman ve Barnabas, 2021) ile cari dönem vergi gideri ile olması beklenen vergi gideri arasındaki fark tutarının toplam aktife oranı (BTD) gibi çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Bu çalışmada Purwantini vd. (2017), Suleiman ve Barnabas (2021) ve Sa'ad vd. (2023) tarafından kullanılan BTD oranı kullanılmıştır. Olması beklenen vergi giderinin hesaplaması, şirketlerin ilgili dönemdeki vergi öncesi karı ve kurumlar vergisi oranı dikkate alınarak yapılmıştır (Gaaya, 2017, Mocanu vd., 2022). Çalışmada olması beklenen vergi gideri, önceki çalışmalar ile uyumlu olacak şekilde, vergi öncesi karın ilgili dönemdeki kurumlar vergisi oranı ile çarpılması ile hesaplanmıştır. Hesaplama gelir tablosunda sunulan dönem vergi ve diğer yasal yükümlülük karşılık tutarı (cari dönem vergi gideri) ile olması beklenen vergi gideri arasındaki fark tutarı toplam aktife bölünmüştür. Çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan BTD değişkeninin hesaplaması aşağıdaki formül yardımıyla yapılmıştır.

$$BTD = \frac{\text{Cari Dönem Vergi Gideri} - (\text{Vergi Öncesi Kar} \times \text{Kurumlar Vergisi Oranı})}{\text{Toplam Aktif}} \quad (1)$$

Bu çalışmada ayrıca önceki çalışmalarda da kullanılmış olan şirket büyüklüğü (SIZE), finansal kaldıraç oranı (LEV) ve aktif karlılık oranı (ROA) kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. SIZE değişkeni, toplam aktifin doğal logaritması alınarak hesaplanmıştır.

Çalışmanın hipotezini test etmek amacıyla aşağıdaki regresyon modeli oluşturulmuştur.

$$\text{CONS} = \beta_0 + \beta_1\text{BTD} + \beta_2\text{SIZE} + \beta_3\text{LEV} + \beta_4\text{ROA} + \varepsilon \quad (2)$$

Çalışmanın hipotezini test etmek amacıyla toplanan veriler, öncelikle durağanlık ve korelasyon analizi ile incelenmiştir. Akabinde birim ve/veya zaman etkisi olup olmadığı incelenmiş ve buna bağlı olarak çalışmada kullanılacak olan modelin seçilmesinde Hausman testi kullanılmıştır. Analizde kullanılacak yöntemin belirlenmesi amacıyla da önemli varsayımlarda sapma olup olmadığı araştırılmış ve bu sapsmalara bağlı olarak da uygun olan dirençli tahmincisi kullanılarak hipotez test edilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Değişkenlere İlişkin İstatistiksel Bilgiler

Çalışmaya dahil edilen şirketlerin muhasebe ihtiyatlılık düzeyinin ortalama olarak 3,07 olduğu ve bu sonuca göre, ortalama olarak, şirketlerin ihtiyatlılık düzeylerinin 1'in üzerinde olduğu görülmüştür. Bu nedenle analize dahil edilen şirketlerin ihtiyatlılık düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Vergiden kaçınma düzeylerinin ölçümünde kullanılan değişkenin ortalama -0,01 olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre analize dahil edilen şirketlerin, ortalama oran açısından, olması beklenen vergiden daha az vergi karşılığı hesapladığı görülmektedir.

Tablo 1: Temel İstatistiksel Bilgiler

Değişkenler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
CONS	-69,16	231,59	3,07	9,00
BTD	-1,36	0,04	-0,01	0,03
SIZE	14,87	27,08	20,20	1,87
LEV	0,01	8,67	0,54	0,41
ROA	-1,24	5,71	0,07	0,19

3.2. Durağanlık ve Çoklu Bağlantı Analizi

Çalışmada kullanılan değişkenlerin birim kök içermesi halinde verilerde öngörülemeden rastgele sistematik örüntülerin ortaya çıkması söz konusu olacağından analizin sonuçlarının güven düzeyi etkilenecektir. Bu nedenle değişkenler için öncelikle durağanlık testleri yapılmıştır. Panel veri analizinde kullanılan değişkenlerin durağanlık testleri, Harris-Tzavalis ve Levin-Lin-Chu birim kök testleri ile yapılmıştır. Yapılan test sonuçlarına göre değişkenlerin durağan olduğu, birim kök içermesi tespit edilmiştir. Yapılan testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2: Durağanlık Test Bulguları

Değişkenler	P değeri	Durum
CONS	0,000	Durağan**
BTD	0,000	Durağan**
SIZE	0,000	Durağan**
LEV	0,000	Durağan**
ROA	0,000	Durağan**

**p<0,01

Çalışmada değişkenlerin durağanlıkları sağlandıktan sonra, değişkenler arasında çoklu bağlantı olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla da korelasyon katsayıları ve VIF değerleri hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısının %80'nin ve/veya VIF değerinin de 5'in altında olması halinde değişkenler arasında çoklu bağlantı olmadığı kabul edilmektedir (Afifa vd., 2023). Elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasında çoklu bağlantı olmadığı görülmüştür. Çoklu bağlantıya ilişkin yapılan analizler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3: Korelasyon Analiz ve VIF Bulguları

	CONS	BTD	SIZE	LEV	VIF
BTD	-0,015				2,88
SIZE	**0,057	0,017			2,85
LEV	0,036	** -0,173	* -0,043		1,25
ROA	*0,046	** -0,753	0,021	** -0,142	1,00

*p< 0,05, **p< 0,01

Korelasyon analizine göre muhasebe ihtiyatlılık düzeyi ile vergiden kaçınma arasında negatif yönlü bir ilişki görülmekte, ancak anlamlı çıkmamaktadır. Muhasebe ihtiyatlılığı ile şirket büyüklüğü ve aktif karlılık oranı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki görülmektedir. Vergiden kaçınma ile finansal kaldıraç ve aktif karlılık oranı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

3.3. Bulguların Analizi

Çalışmanın hipotezini test etmek amacıyla, panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmada klasik modelin (havuzlanmış en küçük kareler yönteminin) kullanılmasının uygun olup olmadığının test edilmesi amacıyla LR testi kullanılarak birim ($p<0,01$) ve zaman etkisi ($p<0,01$) incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda klasik modelin kullanılmasının uygun olmadığı tespit edilmiştir. Sabit veya tesadüfi etkiler modelinden hangisinin kullanılacağına belirlenmesi amacıyla çift yönlü Hausman testi yapılmıştır. Hausman testine göre tesadüfi etkiler modelinin ($p>0,05$) kullanılmasının daha uygun olduğu tespit edilmiştir. Nihai modelin oluşturulması için varsayımdan sapmaların olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda heteroskedasite (Breusch and Pagan Lagrangian testi), otokorelasyon (Modified Bhargava et al. Durbin Watson testi) ve birimler arası korelasyon (Peseran ve Friedman testleri) sorunu olduğu görülmüştür. Varsayımlara ilişkin test sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Bu nedenle dirençli tahminciler içinde Driscoll-Kraay standart hatalar GLS regresyon analizi seçilmiştir. Regresyon analiz bulguları tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4. Varsayımların Testine İlişkin Bulgular

	İstatistik	Olasılık
Breusch and Pagan Lagrangian	335,22	0,000
Modified Bhargava et al. Durbin Watson	1,43	
Peseran	78,75	0,000
Friedman	346,13	0,000

Tablo 5. GLS Regresyon Analiz Bulguları

	Katsayılar	Drisc/Kraay St.Hata	t değeri	p değeri
BTD	29,906	12,911	2,32	*0,038
SIZE	0,221	0,172	1,28	0,222
LEV	2,177	1,643	1,32	0,208
ROA	6,808	2,680	2,54	*0,025
Sabit	-2,866	3,142	-0,91	0,378
R-kare değeri				0,009
Ki-kare anlamlılık değeri				0,002

*p<0,05

Oluşturulan modelin R-kare değeri, 0,009 olarak hesaplanmıştır. Ancak Purwantini vd (2017) tarafından yapılan çalışmada da bu oran 0,051-0,205 arasında, Sa'ad vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada da 0,19-0,87 arasında hesaplanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre muhasebe ihtiyatlılığı ile vergiden kaçınma uygulamaları arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu nedenle oluşturulan H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu bulguya göre, Türkiye'de vergiden kaçınma uygulamalarının muhasebe ihtiyatlılık düzeyini artırdığı söylenebilir. Campos vd. (2010), Suleiman ve Barnabas (2021) ve Sa'ad vd. (2023) tarafından yapılan çalışmalarda bu ilişki negatif yönlü olarak tespit edilmiştir. Türkiye'de Borsa İstanbul'da işlem gören şirketler, finansal raporlamalarını IASB tarafından yayınlan muhasebe standartlarına göre yapmakta, ancak vergilendirilebilir gelirin hesaplanmasında bu standartların öngördüğü bazı değerlendirme ilkeleri (stok değerlendirme, yeniden değerlendirme vb.) kabul edilmemektedir. Bu nedenle finansal raporlamada yöneticilerin ihtiyatlılık uygulamalarına başvurmaları, her zaman vergi giderinin azaltılmasına imkân sağlamamaktadır. Çalışmada ayrıca muhasebe ihtiyatlık düzeyi ile aktif karlılık oranı arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Buna göre şirketlerin aktif karlılık oranlarının artması, muhasebe ihtiyatlılık düzeyini artırmaktadır. Diğer bir ifadeyle şirketin piyasa değerinin artmasına neden olan en önemli etkenlerden birisi olan şirketlerin karlılığı ve faaliyetlerindeki etkinlik arttıkça ihtiyatlılığın ölçümünde kullanılan piyasa değerinin defter değerine oranı da artmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de Borsa İstanbul'da işlem gören 158 şirket üzerinden muhasebe ihtiyatlılığı ile vergiden kaçınma arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla çalışmaya dahil edilen şirketlerin 2009-2022 yıllarına ilişkin finansal verileri Eikon datastream programı ve Kamuyu Aydınlatma Platformu kullanılarak temin edilmiştir. Çalışmada muhasebe ihtiyatlılığının ölçümünde piyasa değerinin defter değerine oranı kullanılırken, vergiden kaçınma düzeyinin tespitinde cari dönem vergi gideri ile olması beklenen vergi gideri arasındaki fark tutarının toplam aktife oranı kullanılmıştır. Çalışmanın oluşturulan hipotezi test etmek amacıyla panel veri analiz ve GLS regresyon analizi kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda muhasebe ihtiyatlılığı düzeyi ile vergiden kaçınma arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu bulguya göre, vergiden kaçınma düzeyi arttıkça ihtiyatlılık düzeyi de artmaktadır. Literatürde ise bu ilişki, negatif yönlü bulunmuştur. Bu bulguya göre vergiden kaçınma faaliyetlerine bağlı olarak gerçekleştirilecek işlem ve eylemelerdeki artışın finansal raporlamada ihtiyatlılık düzeyini artıracacağı söylenebilir. Bu durumun olası nedeni ise Türkiye’de vergilendirilebilir gelirin hesaplanmasında yasal mevzuata göre bazı kısıtlamaların (ilave veya indirimler) söz konusu olması söylenebilir. Ancak Borsa İstanbul’da finansal tablolar muhasebe standartlarına göre hazırlanmakta ve muhasebe standartlarına göre muhasebeleştirilen bazı gelir ve giderlerin vergilendirilebilir gelir hesaplamasına konu edilmesinin yasal mevzuat gereği mümkün olmaması ihtiyatlılık ile vergiden kaçınma arasında pozitif yönlü bir ilişkiye neden olmuş olabilir.

Ayrıca çalışmada kontrol değişkenlerinden aktif karlılık oranı ile muhasebe ihtiyatlılık düzeyi arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre aktif karlılık oranındaki artış, muhasebe ihtiyatlılık düzeyini de artırmaktadır. Bu bulgu, Suleiman ve Barnabas (2021) tarafından yapılan çalışmanın bulgusuyla uyumludur.

Çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, literatürde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ölçümünde çok farklı yöntemin olmasıdır. İkinci kısıt ise, analize dahil edilen dönemlerdir. Diğer bir kısıt ise, çalışmanın verilerinin 2009-2022 yılları arasında kapsamı nedeniyle pandemi döneminin ve enflasyon düzeltmesinin etkilerinin analize dahil edilmemiş olmasıdır. Türkiye’de enflasyon düzeltmesi, Borsa İstanbul’da işlem gören şirketler için 31 Aralık 2023 olarak düzenleyici kurumlar tarafından açıklanmıştır. Bu nedenle de çalışmanın yapıldığı dönemde enflasyona göre düzeltilmiş verilere erişim imkânı olmamıştır. Gelecek çalışmalarda bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin ölçümündeki farklı yöntemlerin ve/veya daha uzun dönemlerin analize dahil edilmesinin bulguların yorumlanmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalarda finansal kriz ve/veya pandemi döneminin etkisi de dikkate alınarak yapılması önerilmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar çalışmayı tümüyle tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Afifa, M. M. A., Saleh, I. H., & Haniah, F. F. (2023). Does earnings management mediate the relationship between audit quality and company performance? Evidence from Jordan. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 21(3), 747-774. <https://doi.org/10.1108/JFRA-08-2021-0245>
- Ahmed, A. S., & Duellman, S. (2007). Accounting conservatism and board of director characteristics: An empirical analysis. *Journal of Accounting and Economics*, 43, 411-437. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2007.01.005>
- Alves, S. (2021). Accounting conservatism and board characteristics: Portuguese evidence. *International Journal of Business and Society*, 22(3), 1346-1362. <https://doi.org/10.33736/ijbs.4305.2021>
- Ball, R., & Shivakumar, L. (2008). Earnings quality at initial public offering. *Journal of Accounting and Economics*, 45, 324-349. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2007.12.001>
- Ball, R., Kothari, S.P., & Robin, A. (2000). The effect of international institutional factors on properties of accounting earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 29, 1-51. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(00\)00012-4](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(00)00012-4)
- Basu, S. (1997). The Conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 24, 3-37. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(97\)00014-1](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(97)00014-1)
- Beaver, W. H., & Ryan, S. G. (2005). Conditional and unconditional conservatism concepts and modeling. *Review of Accounting Studies*, 10, 269-309. <https://doi.org/10.1007/s11142-005-1532-6>
- Budiana, E. & Kusuma, H. (2022). The relationship between gender diversity and tax avoidance practices. *Research in Business & Social Science*, 11(8), 241-250. <https://doi.org/10.20525/ijrbs.v11i8.2176>
- Campos, G. M., Neto, A. S., & Almeida, J.E.F. (2010). The influence of taxation on the degree of conservatism of firms. *Society, Accounting and Management*, 5(2), 39-51. https://doi.org/10.21446/scg_ufrj.v5i2.13201
- Düzer, M. (2023). Muhasebe ihtiyatlılığı ve sürdürülebilirlik: BIST 100'de bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (100), 39-56. <http://doi.org/10.25095/mufad.1319728>
- Karahan Gökmen, M. (2013). Accounting conservatism: A literature review. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 6(2), 1-21.
- Gaaya, S., Lakhali, N., & Lakhali, F. (2017). Does family ownership reduce corporate tax avoidance? The moderating effect of audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 32(7), 731-744. <https://doi.org/10.1108/MAJ-02-2017-1530>
- Lawrence, A., Sloan, R., & Sun, Y. (2013). Non-discretionary conservatism evidence and implications. *Journal of Accounting and Economics*, 56, 112-133. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jacceco.2013.10.005>
- Lei, G., Wang, W., Yu, J., & Chan, K.C. (2022). Cultural diversity and corporate tax avoidance: Evidence from Chinese private enterprises. *Journal of Business Ethics*, 176(2), 357-379. <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04683-2>

- Martinez, A. L., Santana Júnior, J. L., & Sena, T. R. (2022). Tax aggressiveness as a determining factor of conditional conservatism in Brazil. *Revista Contabilidade & Finanças*, 33(90), 1-16. <https://doi.org/10.1590/1808-057x20221484.en>
- Mocanu, M., Constantin, S. B., & Raaileanu, V. (2021). Determinants of tax avoidance: Evidence on profit tax-paying companies in Romania. *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 34(1), 2013-2033. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1860794>
- Ohlson, J., & Lent, L.,V. (2006). Introduction to special section on conservatism in accounting. *European Accounting Review*, 15(4), 507-509. <https://doi.org/10.1080/09638180601102073>
- Purwantini, H., Chandrarin, G., & Assih, P. (2017). Minimizing tax avoidance by using conservatism accounting through book-tax differences: Case study in Indonesia. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 6(5), 55-67. <https://doi.org/10.20525/ijrbs.v6i5.765>
- Ramos, M. C., & Matinez, A. L. (2018). Tax aggressiveness and accounting financial restatement at companies listed in B3. *Pensar Contábil*, 20(72), 4-15.
- Sa'ad, H. N., Abubakar, Z., & Suleiman, S. (2023). Accounting conservatism and corporate tax avoidance. *International Journal of Banking and Finance*, 18(1), 51-66. <https://doi.org/10.32890/ijbf2023.18.1.3>
- Suleiman, S., & Barnabas, M. (2021). Effect of tax avoidance on accounting conservatism of listed non-financial firms in Nigeria. *Skyline Business Journal*, 17(1), 1-9.
- Tuan, K. (2016). Denetim komitesi özellikleri ve ihtiyatlılık arasındaki ilişki: Borsa İstanbul örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (47), 115-130.
- Vale, J. P. S., & Nakao, S. H. (2017). Unconditional conservatism in Brazilian public companies and tax neutrality. *Revista Contabilidade & Finanças*, 28(74), 197-212. <https://doi.org/10.1590/1808-057x201702450>
- Yuniarsih, N. (2018). The effect of accounting conservatism and corporate governance mechanism on tax avoidance. *Academic Research International*, 9(3), 68-76.
- Wati, L. N., Pirzada, K., Ramdany & Momon (2020). Determinants of accounting conservatism in politically connected firms. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 10(1), 189-200. [http://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1\(14\)](http://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1(14))
- Zhong, Y. (2017). Accounting conservatism: A literature review. *Australian Accounting Review*, 27(2), 195-213. <https://doi.org/10.1111/auar.12107>